

A SZÓSZÉKEK MŰVÉSZETE

Dr. Krutsay Miklós

A szónoki beszédnél lényeges, hogy a hallgatóság jól lássa és hallja az előadót, az utóbbi pedig meg tudja figyelni a tömeg érzelmi reakcióit. Ezért a szónok számára állandó vagy alkalmi emelvényt szoktak biztosítani. (A „hordószónok” szó is ilyen alkalmatosságra utal.) A szószék, amelyre templomokban vagy a parlamentben csak a kiváltságosak juthatnak fel, tekintélyt kölcsönöz a szónoknak, és ezáltal hozzájárul, hogy beszéde elérje a kívánt hatást.

A keresztény, a zsidó és az iszlám istentisztelet egyik lényeges eleme a szentírási szövegekből (Biblia, Tóra, Korán) történő idézés és az ehhez kapcsolódó igehirdetés, ezért századok óta a templomok legfontosabb és leggazdagabban kiképzett berendezési tárgya – az oltár mellett – a szószék.

Az ókeresztény templomokban az oltár két oldalán emelkedő, mozaikberakásos ambók szolgálták szónoki emelvényként (1. ábra). Ezek egyikén olvasta fel az alszerpap a szentleckét, a másikon a diakónus az evangéliumot. A román és gótikus templomokban megjelentek az oszlopokon álló, márványból faragott szószékek, bibliai jelenetek plasztikus ábrázolásával (2. ábra). Egyes zarándoktemplomok térre néző, erkélyszerű, külső szószékéről hívók nagy tömegének hirdették az igét és mutatták be az ereklyéket (ilyen van pl. Pratóban).

A barokk korban a templomépítészet arra törekedett, hogy a híveket egy térbe tömörítse, ahol mind egyikük látási és hallási kapcsolatban állhat az igehir-

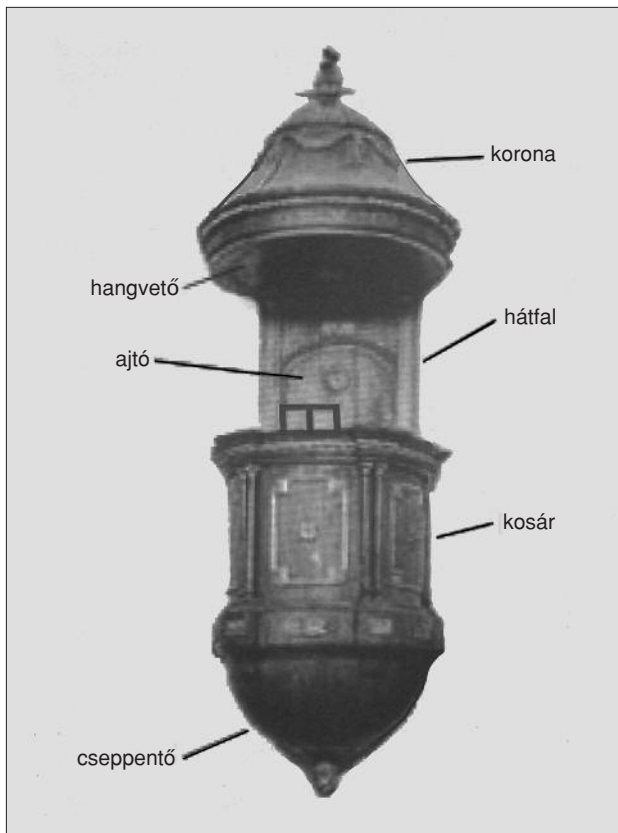

1. ábra. Ambó a római S. Lorenzo f. I. M. bazilikában

2. ábra. A sienai katedrális szószéke (Nicola Pisano, 1268)

detővel. A többnyire fából készült szószéket többhajós templomnál az utolsó pilléren, egyhajósnál a hajó oldal falán helyezték el. Ennek megfelelően lépcsője szabadon áll, illetve a sekrestyéből a fal belsejében vezet a pódiumra. A szószék padozatát a hengeres vagy sokszögű mellvéddel együtt a szakirodalom *kosárnak* nevezi (3. ábra). A mellvéd peremére könyvtartó állvány lehet erősítve. A padozat támaszon (az ún. *cseppentőn*) nyugszik, amely a falhoz rögzített vagy oszlopon, pilléren áll, fordított kúp alakja a könnyedség látszatát kelti. A kosár felett elhelyezett, kerek vagy sokszögű, vízszintes lap, a *hangvető*, a hang felerősítésére szolgál. Ennek alján rendszerint a Szentlelket ábrázolták, galamb képében, sugárkoszorúban. Tetején a *koronának* nevezett figurális dísz vagy szoborcsoport teszi teljessé az alkotást. Egyes evangélikus templomok különlegessége a *szószékoltár*, amelyen a szószék az oltár felett, vele egybeépítve helyezkedik el (4. ábra). Ha-

**3. ábra. A templomi szószék részei
(köveskáli református templom)**

zánkban a legrégebbi ilyen szószék a Sopronhoz közeli Nemeskércen található (1736).

A szószékek asztalos, szobrász, festő és aranyozó mesterek együttes munkájával készültek és az oltároknál is jobban tükrözik a készítés korának uralkodó stílusát. A díszítés a barokk és a rokokó korban (a XVII–XVIII. sz.-ban) volt a legnagyobb mértékű. A mellvédre és a koronára szobrokat helyeztek, gyakran a hátfalat (hátvédet) és az ajtót is domborművel látták el. A szobrokat is elborította az aranyozás. A cseppentőt gyakran vonták be márványt utánozó festéssel. A copf és a neoklasszikus stílus korában a díszek szerényebbeké váltak (urnák, virágfüzerek), az aranyozás mérséklődött.

A szószékek szobrai többnyire a négy evangélistát vagy a négy nyugati egyházatyát ábrázolják. Ezek attribútumaik alapján azonosíthatók: Szt. Máté = angyal, Szt. Márk = oroslán, Szt. Lukács = ökör, Szt. János = sas, Szt. Ágoston = püspöki öltözet, lángoló szív, könyv, Szt. Ambrus = méhkas, könyv, püspöki ornátus, Nagy Szt. Gergely = galamb, könyv, Szt. Jeromos = koponya, könyv, bíborosi kalap. A szószék koronáján Jézust mint a Jó Pásztor, vállán báránnyal, Mózes kőtábláit, a földgolyót tartó Jézust, az ördögöt legyőző Szt. Mihály arkangyalt vagy az isteni erények szimbólumait (hit = kereszt, remény = horgony, szeretet = lán-

4. ábra. Neogótikus szószékoltár a pápai evangélikus templomban (1884)

goló szív) jelenítik meg. Angyalkák, puttók, levelek, virágfüzerek is szerepelnek a díszek között.

A XVIII. sz. leghíresebb magyar szószék- és oltárkészítője Bebó Károly (1712–1779) volt, aki az óbudai gróf Zichy-család szolgálatában állt, mint udvarmester és szobrász. Az ő műve többek között az egykori budavári karmelita templom, a székesfehérvári jezsuita templom, a zsámbéki és a pilisszántói plébániatemplom, az óbudai főplébániatemplom, a néhai kiscelli trinitárius templom és a budai Szt. Anna templom szószéke.

II. József császár – a tanító, illetve betegápoló rendek kivételével – a szerzetesrendek működését 1782-től kezdődően fokozatosan betiltotta, ugyanekkor engedélyezte a protestánsok számára a templomépítést. Ekkor több felszámolt kolostortemplom elárverezett berendezése került jutányos áron az evangélikus vagy református templomokba. Ezek a díszes alkotások kirának puritán környezetükből.

A II. Vatikáni Zsinat Sacrosanctum Concilium című konstitúciója (1963)¹ változásokat hozott a liturgiában, sőt a templomok berendezésében is. A nép jelenlétében végzett istentisztelet bizonyos részeinél megengedte a népnyelv használatát (SC.54.), de nem tiltotta el a latin nyelvet, sőt buzdította a híveket, hogy a rájuk tartozó szövegrészeket latin nyelven is sajátítsák el (SC.36). A szembemiséző oltárról, a szószékről és a miseruháról egyáltalán nem szólt a konstitúció. (A VIII. századtól kezdve alakult ki az a több mint ezer éven át fennálló gyakorlat, hogy az oltár a fal mellett helyezkedik el, így a miséző háttal áll a népnek.) Úgy tűnik azonban, hogy a Zsinat, miközben a hagyományok fenntartását hangoztatta, az ókeresztény liturgiához kívánt visszatérni. Rohamosan terjedt a misében a népnyelv és az antik kazula használata, mellőzték a szószéket és az áldoztató korlát lebontása árán a szentély elejére beszorították a szembemiséző oltárt. Ratzinger bíboros, a későbbi XVI. Benedek pápa ezt írta a latin nyelv kirekesztéséről és a szembemisézés²: „akik elolvassák az ide vonatkozó szövegeket, megdöbbenve láthatják, hogy valójában egyikről sincs szó a zsinati dokumentumokban”. A Zsinat többsége azonban annyira lelkesedett ezekért az újításokért, amelyektől a nyugati világ szekularizációjának megállítást, a vallásosság újjáéledését remélték, hogy Ratzinger még pápaként sem tudott nekik gátat vetni. A Zsinat után megjelent Római Misekönyv³ már előírta, hogy az oltár lehetőleg körüljárható legyen (RM299.), új templomokban csak egy oltárt építsenek, ha a régi főoltár megmarad, akkor a misét az új, szembemiséző oltáron mondják (RM303.), szószék helyett – ambónak nevezett – felolvasó-állványt használjanak (RM309.). Ezek a rendelkezések azonban a templomok belső terének átalakítását igényelték. Így esztétikailag zavaró, hibrid megoldások keletkeztek. Az egyszerű asztal formájú oltárok idegenszerű tárgynak tűnnek a régi, díszes, művészi kivitelű főoltárok mellett. Ez utóbbiak a legtöbb templomban – szerencsére – még megmaradtak, de szerepük legfeljebb a tabernaculuméra korlátozódik. Az elektronika fejlődése lehetővé tette, hogy a buzgó újítók a szószékről leszállva azt olvasópulttal, mikrofonnal, erősítővel és hangszórókkal helyettesítsék (RM311). (Azonban erre is vonatkoztatható Peyrefitte Belloro bíborosának mondása⁴: „Aki a vallást képviseli sohasem szabad, hogy leszálljon, mert egyszermind leszállítja a benne megtestesülő eszményt is.”)

Az alábbiakban a bőséges anyagból a magyarországi szószékek néhány művészi példányát mutatjuk be.

Az 1742-ben felépült pápai pálos (később bencés) Nagyboldogasszony-templom barna alapon gazdagon aranyozott szószékének kosarán a négy evangélista szobra, tetején a Jó Pásztor, puttókkal körülveve (5. ábra).

5. ábra. A pápai pálos templom szószéke

A budavári sarus karmeliták 1736-ban épült, Szt. Józsefről nevezett templomának Bebó-féle szószékét (1743, 6. ábra) a kolostor feloszlatása után a jánoshalmi plébánia vásárolta meg. Az átalakított kolostor és templom ma a Miniszterelnökség céljait szolgálja.

Az 1749-ben felépült óbudai Szt. Péter és Pál főplébániatemplom Bebó Károly által készített, színes szószékének kosarán az isteni erények allegóriái láthatók, a koronán trombitáló angyal áll (7. ábra).

Az 1641-ben épült, Loyolai Szt. Ignácra nevezett győri, volt jezsuita (ma bencés) templomnak a közel-múltban restaurált barokk szószékét (8. ábra) a pozsonyi Ludwig Gode (†1759) szobrász készítette 1749-

6. ábra. A budavári karmeliták szószéke
Jánoshalmán

8. ábra. A győri jezsuita templom szószéke

7. ábra. Az óbudai főplébániatemplom szószéke

9. ábra. A kolozsvári Szt. Mihály templom szószéke

ben. A fehér alapon aranyozással díszített alkotás tetején, sugárkoszorúban a jezsuita rend emblémája.

A kolozsvári XV. századbeli gótikus Szt. Mihály templom 1750-ből való barokk szószéke az osztrák J. Nachtigall és A. Schuchbauer műve (9. ábra). Alapját egy régebbi kőszószék képezi. A barna szín dominál rajta, kevés aranyozással. Koronáján a keresztet tartó Szt. Mihály arkangyal.

Az 1741-től épült, 1756-ban felszentelt székesfehérvári jezsuita (később pálos, majd ciszterci) Nepomuki Szt. János templom berendezését a jezsuita laikus fráterek készítették, a sekrestye rokokó szekrényeit azonban Hillenger János pálos fráter faragott. A gyönyörű szószék Bebó Károly munkája (10. ábra). Fehér alapon gazdagon aranyozott, a díszek között számos angyalkát fedezhetünk fel. Koronáján hatalmas angyal, aki a két kőtáblát tartja.

10. ábra. A székesfehérvári jezsuita templom szószéke

Az 1757-ben felépült, Szentháromságról nevezett, szolnok-belvárosi (volt ferences) plébániatemplom szószéke 1758-ban készült. Feltehetően Hebenstreit József (1719–1783) és Conti Lipót Antal (1708–1773) pesti szobrászok műve. Narancsszínű alapon bőven aranyozott. Kosarán a négy egyházatya, koronáján a négy evangélista szobra (11. ábra).

Az 1055-ben alapított tihanyi bencés apátság Szt. Ányos temploma rokokó berendezésének (oltárok, padok, szószék, orgonaszekrény) asztalosmunkáit 1753

11. ábra. A szolnoki, volt ferences templom szószéke

12. ábra. A tihanyi apátság szószéke

és 1762 között nagyrészt Stulhoff (Stolhoff) Sebestyén (1723 k.–1779) faragó készítette, aki több mint 25 évig, szinte szerzetesként élt a kolostorban és a templom kriptájában temették el. A gazdagon díszített szószék kosarán a négy nyugati egyházatya aranyozott szobra (12. ábra).

Az 1784-ben épült, Szűz Máriáról nevezett solymári plébániatemplom szószéke (1762, 13. ábra) a II. József által betiltott sarus trinitárius rend kiscelli templomából való. Barna alapon aranyozás díszíti. A kiscelli főoltár az óbudai főplébániatemplomba került. Mindkettőnek Bebó Károly volt a készítője.

13. ábra. A kiscelli szószék Solymáron

A székesfehérvári sarus karmeliták 1769-ben felépült Szt. József-temploma főként F. A. Maulbertsch-freskóiról nevezetes. Asztalos és faszobrászati munkáit Hauser Lőrinc karmelita szerzetes készítette. Szószéke vörösesbarna alapon fakult aranyozású, koronáján angyalszobrok (14. ábra). A vele szemben álló Nepomuki Szt. János oltár feletti, hatalmas szoborkompozíció a szószék függőleges tagolását követi, azonban a kosár helyén a népszerű szentet ábrázolja, koporsón ülve. (A templomba lépve úgy tűnik, mintha a templomnak két szószéke lenne.) A szomszédos kolostorból,

14. ábra. A székesfehérvári karmelita templom szószéke

amelyet II. József 1783-ban feloszlattott, szeminárium, majd idős papok otthona lett.

Felsőörs XIII. századbeli, román stílusú, Szt. Mária Magdolnának szentelt plébániatemplomának vidékies, „parasztbarokk” szószékén az aranyozás helyett inkább a tarka színezés az uralkodó (15. ábra).

A majki kamalduli remetiség egykori Nepomuki Szt. János templomát F. A. Pilgram tervei szerint Feller Jakab építette 1770-ben. Maulbertsch-freskókkal volt díszítve, berendezését Franz Xaver Seegen (1712–1779) bécsi szobrász készítette. A remetiség feloszlása után bontani kezdték, majd 1811-ben villámcsapás tönkretette. Főoltárát és halványzöld alapon aranyozott, copf-stílusú szószékét (16. ábra) az oroszleányi evangélikus templom fogadta be. A szószék koronáján Mózes két kőtáblája.

Különlegességnek tekinthetők a hajó alakú szószékek.⁵ Ezek az igehirdetést, mint a lelkek halászatát jelképezik (Jézus azt mondta Szt. Péternek: „Ezentúl embereket fogsz halászni”, Lk 5,10). Ilyen található az 1791-ben felépült somlóvásárhelyi Szt. István plébá-

15. ábra. A felsőörsi szószék

17. ábra. A győri szószék Somlóvásárhelyen

16. ábra. A majki szószék Oroszlányban

18. ábra. A császári szószék

niatemplomban (1776, 17. ábra). Ez a hajdani győri, Szt. Istvánról nevezett ferences templomból 1786-ban került a községbe, miután II. József a kolostort felszámolta (helyén ma a Megyei Levéltár van). Cseppentője hullámzó vizet, kosara hajót és kiterített halászhálót, hangvetője csíkos vitorlát ábrázol.

A trianoni Magyarország másik, copf-stílusú, hajó alakú szószéke a Komárom–Esztergom vármegyei Császár község 1775-ben épült, Szt. Péter és Pálról elnevezett plébániatemplomában áll (1800 k., 18. ábra). Ez evezővel is fel van szerelve. A Fellner Jakab által tervezett templomot Dorfmeister István freskói díszítik.

Annak idején a protestáns prédikátorok által felizgatott tömegek – a hajdani mohamedán megszállókhoz hasonlóan – kiszórták a templomokból az oltárokat, az üvegfestményes ablakokat, a szentek képeit és szobrait, de a szószéket megtartották. Ma a műemlékvédelmi hatóság védheti meg az arra érdemes tárgyakat, ha gazdáik a műalkotások iránt érzéketlenek.

Köszönetnyilvánítás: A szerző köszönetet mond Antal Lászlónak (Pápa), Czeller Zoltán polgármesternek (Jánoshalma), Kovács Attilának (Szolnok), Krutsay Andrásnak (Ajka), Lakó Zoltánnak (Jánoshalma), Müllerné Kodela Máriának (Szákszend) és Smohay András múzeumigazgatónak (Székesfehérvár) a fényképek rendelkezésre bocsátásáért.

Irodalom

1. Sacrosanctum Concilium (konstitúció). Vatikán, 1963.
2. **Ratzinger J:** Előszó. In U. M. Lang: Az Úr felé fordulva. Ecclesia. Budapest, 2006, 7.
3. A Római Miskönyv általános rendelkezései. 3. kiad. Szent István Társulat. Budapest, 2009.
4. **Peyrefitte R:** Szent Péter kulcsai. Táncsics Könyvkiadó. Budapest, 1955, 52.
5. **Semsey B:** Hajó alakú szószékek Magyarországon. Művészet-tört. Ért. 2006; **55:** 307-325.